DE OMVANG

DER

CLASSIEKE PHILOLOGIE

EN

de voorname plaats welke in de rij der philologische vakken bij voortduring behoort verzekerd te blijven aan de tekstcritiek.

REDE

uitgesproken bij de aanvaarding van het Hoogleeraarsambt aan de Rijks-Universiteit te Utrecht den 22sten September 1902

DOOR

DR. J. C. VOLLGRAFF.

UTRECHT
C. H. E. BREIJER
1902.

Mijne Heeren Curatoren, Professoren, Lectoren, Docenten, Studenten en gij allen van wat rang of stand ook, die om deze academische plechtigheid met Uwe tegenwoordigheid te vereeren herwaarts zijt opgekomen, zeer aanzienlijke vergadering!

Twintig lange jaren zullen welhaast verloopen zijn sinds mij op zekeren dag te Leiden, waar ik destijds het ambt van gymnasii conrector bekleedde, tamelijk onverwacht een sierlijk gestileerde fransche brief werd ter hand gesteld inhoudende mijne benoeming tot Hoogleeraar in de Faculteit van Bespiegelende Wijsbegeerte en Letteren te Brussel. Een keerpunt in mijn leven: een nieuwe wereld, die zich voor mij opende! Is het wonder, M. H., dat na het ontvangen van die gewichtige tijding dagen en nachten lang gedachten van zeer gemengden aard in mijn hart omgingen? Aan den éénen kant gevoelde ik mij gestreeld en vereerd door het vertrouwen, hetwelk, op aanbeveling van onzen grooten Cobet, België en eene aanzienlijke buitenlandsche universiteit wel in mij wilden stellen en nam ik mij voor alle krachten in te spannen om dat vertrouwen niet te beschamen; aan den anderen kant stemde mij tot weemoed het denkbeeld mijn dierbaar vaderland, dat ik in gelijke hoedanigheid zooveel liever gediend zou hebben, te moeten verlaten; van bloedverwanten en vrienden, die ik van harte liefhad, te moeten scheiden; eene taak, waaraan ik, door voortreffelijke ambtgenooten gesteund, niet zonder vrucht mijn jonge krachten wijdde, te moeten opgeven. Daarbij kwam de natuurlijke vrees dat wellicht door die mij weinig bekende

broeders van het Zuiden van mijne kunde en voordracht meer verwacht werd dan ik ooit in staat zou zijn te geven; de angst dat vooral in den eersten tijd de duidelijkheid van mijn onderricht zou kunnen lijden onder de noodzakelijkheid mijne colleges van meet af aan niet in het latijn of in het nederlandsch, maar in de zoo uiterst moeilijke fransche taal te houden; de twijfel of ik, die tot nog toe slechts voorbereidend hooger onderwijs had verstrekt aan weinigen tegelijk, nu ook in staat zou blijken een overtalrijk en zeer uiteenloopend gehoor van propaedeutici te boeien en dat wel in een land, waarin de vorm zoowel van het gesproken als van het geschreven woord bij velen meer geldt dan de inhoud en waar ook toen alreede, gelijk nog tegenwoordig, de zooveel mogelijke inkrimping, ja zelfs algeheele afschaffing der verplichte classieke humaniora, behalve misschien nog bij uitzondering voor aanstaande philologen, door kundigen en inzonderheid door onkundigen met onverkwikkelijke warmte bepleit werd. Maar toen eenmaal de teerling was geworpen en ik, daartoe van bevoegde zijde aangemoedigd, verklaard had de eervolle benoeming aan te nemen, baarde niets mij minder zorg dan de vraag welke stof het onderwerp zou moeten uitmaken mijner inaugureele oratie. Immers, waartoe had de wijsheid der vaderen hier en elders ingesteld dat wie een academisch leerambt aanvaardde, zijne lessen zou hebben aan te vangen met eene openbare redevoering? Niet voorwaar om klaagzangen uit te lokken over den verkeerden geest der eeuw en de gedaalde belangstelling in de grieksche en latijnsche letteren of lofliederen op den onverdorven smaak, den klaren eenvoud en de verheven rust der Ouden, waarvan de wedergade in de voortbrengselen der nieuwste literatuur helaas! maar al te smartelijk gemist wordt; doch om den nieuwbenoemde gelegenheid te bieden in ruimen kring te verkondigen, wáárin naar zijne overtuiging van het hem toevertrouwde vak van wetenschap het eigenlijke karakter bestond en welke weg tot de meest doeltreffende beoefening daarvan moest worden in-

geslagen. Mijne keuze was dus spoedig bepaald en na gezette voorbereiding sprak ik den 14[en] November 1883 in de groote benedenzaal der brusselsche hoogeschool over *Wezen en Methode der classieke philologie.*

Sedert dien dag zijn, gelijk ik zeide, nagenoeg twintig jaren voorbijgegaan. . . . . Over mijne universitaire loopbaan in den vreemde thans in bijzonderheden te treden, daartoe, ge verstaat het, M. H., is het hier de plaats niet — vergunt mij alleen van dit gestoelte nog een laatst vaarwel toe te wuiven aan mijne waarde zuidnederlandsche ambtgenooten en leerlingen, aan mijne hooggeëerde medeleden der Koninklijke Belgische Academie van Wetenschappen, aan al die geestelijken of leeken, geleerden of ongeleerden, protestanten of roomschen, wier kennismaking mij daarginds in verschillende omstandigheden des levens tot vreugd en gewin is geweest en laat ik alleen dit openlijk en dankbaar mogen erkennen, dat in de lange reeks van academiejaren na die brusselsche intreerede verloopen op mijn onvermoeid streven tot verhooging van het peil der classieke studiën in België's hoofdstad in menig opzicht zegen heeft mogen rusten — maar nu op nieuw een belangrijk tijdperk van mijn leven afgesloten achter mij ligt; nu de jonge man geworden is de man van leeftijd en ervaring, dien gij vóór u ziet; nu Nederland verlangd heeft dat ik de overige krachten, die God mij nog mocht willen schenken, in den dienst der vaderlandsche jongelingschap zal besteden; nu ik derhalve eene tweede en laatste intreerede zou hebben uit te spreken: wat lag ook nu meer voor de hand: uitvoerige behandeling van eenig bijzonder onderwerp mijner jongste studiën of op nieuw uiteenzetting van grondwaarheden, gebiedsbeschrijving onzer philologische wetenschap en aanduiding van den m. i. besten weg om die wetenschap met vrucht te beoefenen? Ik ben overtuigd, M. H., dat gij ongetwijfeld antwoorden zult: het laatste. Volgt mij dan met uwe welwillende aandacht, waar ik u ten eerste op den ontzaggelijken omvang onzer tegenwoordige

kennis van de oudheid zal wijzen en daarna op de voorname plaats, welke aan de tekstcritiek, niet minder dan aan de zoogenaamde „hoogere critiek", in de rij der philologische disciplinen bij voortduring behoort verzekerd te blijven.

Daar is een tijd geweest en hij ligt nog niet zoo ver achter ons, toen — in lijnrechte tegenstelling met de onsystematische en oncritische polyhistorie der vroegere fransche literatoren uit de dagen van SALMASIUS en MENAGIUS — onder classieke philologie, zelfs door geleerden van den eersten rang zoowel hier te lande en in Engeland als in Duitschland inzonderheid door den beroemden GODFRIED HERMANN en zijne school, uitsluitend verstaan werd: exegese en critiek der grieksche en romeinsche schrijvers; waarbij natuurlijk als volstrekt onmisbaar hulpmiddel grondige kennis van grammatica en metriek niet mocht ontbreken. Op dit al te scherp afgebakende maar nochtans zeer uitgestrekte studieveld hebben mannen als BENTLEY en PORSON, VALCKENAER en COBET hun onverwelkbare lauweren geplukt: op dit veld blijft ook nu nog bijzonder veel te arbeiden en te oogsten over. Eene geheel andere opvatting intusschen huldigde, in het voetspoor van zijn leermeester FR. AUG. WOLF tredende, HERMANN's groote tijdgenoot BOECKH. Van geschiedenis niet wezenlijk onderscheiden, was voor hem, om zijn eigen woorden te gebruiken, de philologie Wiedererkenntniss des Erkannten: een wedervinden, een op nieuw zich inleven, een in den geest reconstrueeren van hetgeen voorlang reeds gevonden en ingezien was en, daar het voorname voertuig der gedachten de taal is, wel in de eerste plaats het nauwkeurig peilen van het gesproken of geschreven woord — iets waar trouwens reeds de uitdrukking *φιλολογία* zelve ons rechtstreeks heenwijst — maar dan toch vervolgens eveneens het op den grondslag van interpretatie en critiek der beschreven en onbeschreven gedenkstukken vergaderen en opbouwen van onze kennis der geschiedenis en der zoogenaamde realia. Zoo

stonden dan in onze wetenschap tegenover elkander twee sterk uiteenloopende richtingen en bitter en hardnekkig was de strijd, tientallen van jaren met de scherpste wapenen gevoerd, meer nog ten gevolge van de hartstochtelijke overdrijving der leerlingen dan van de afwijkende overtuigingen der meesters. Hermann en Boeckh zelven, beiden sterren van de eerste grootte aan den wetenschappelijken hemel, konden, als alle waarlijk hoog staande tegenstanders op welk gebied ook, elkander in zekeren zin steeds begrijpen en waardeeren: de jongeren verstonden veelal elkander niet omdat zij elkander niet wilden verstaan. In het ééne kamp werd gesmaald op de bekrompenheid van geleerden, die bij hun philologische studiën den inhoud der schrijvers verwaarloosden voor den vorm en geen ander en hooger doel toonden te kennen dan woord-, syllaben- of zelfs lettercritiek. Aan de overzijde daarentegen gaven steeds welkome aanleiding tot leedvermaak en vlijmenden spot de veelvuldige fouten en tekortkomingen, waarin men taalkundig onvoldoend voorbereide antagonisten zag vervallen en werd met nadruk tegenover de verdienstelijke pogingen der echte philologen om den in den loop der eeuwen verduisterden tekst der groote poëten en prozaschrijvers ten algemeenen nutte in oorspronkelijken staat te herstellen, het armhartig bedrijf gesteld van hen, die zooveel meer belangstelling aan den dag legden voor schrale overblijfselen van antieke bouwwerken, voor oude geldstukken, gebroken vazen, doorgaans verminkt en middelmatig beeldhouwwerk, inscripties van allerlei hoedanigheid en wat dies meer zij, dan voor de onsterfelijke lettergewrochten van de edelste dichters en denkers der oudheid. „Lieden,” zoo zeide men, „die een sterken familietrek vertoonen met de door Ruhnkenius in zijn *Doctor umbraticus* gehekelde viri docti, welke, in plaats van wetenschap en wijsheid te zoeken in Plato of Aristoteles of wel aesthetisch genot in de tragici, liever den kostelijken tijd verbeuzelen met nasporingen betreffende de schoenen, de ringen, de gespen en de reismantels der

Ouden." Toch lag inderdaad niets meer voor de hand dan tusschen die twee uitersten een verzoenend standpunt in te nemen. Zonder afbreuk te doen aan het beginsel van concentratie van krachten, hetwelk, de beperktheid van den menschelijken geest in aanmerking genomen, bij iedere dieper gaande studie als onmisbare voorwaarde moet worden beschouwd, kon gereedelijk het belang van grooter veelzijdigheid voor den classieken philoloog worden toegestaan; zonder in het minst den hechten, voor allen vereischten gemeenschappelijken grondslag op te offeren, kon op een in alle richtingen verruimd wetenschappelijk gebied veel meer dan vroeger overeenkomstig ieders bijzonderen aanleg en smaak nuttig worden gearbeid in verschillenden geest. Aan twee hoogleeraren te Bonn, RITSCHL en JAHN, leerlingen van HERMANN en BOECKH, komt de eer toe het eerst deze zienswijze door woord en voorbeeld zóó krachtig te hebben aangeprezen, dat zij weldra door geheel Duitschland, daarna van lieverlede ook door de overige natiën der beschaafde wereld algemeen is gedeeld geworden. Dies mogen wij dan tegenwoordig zonder vrees voor tegenspraak zeggen: tusschen woordphilologie, geschiedenis en oudheidkunde zijn de vroeger willekeurig getrokken grenslijnen verflauwd en uitgewischt.

Onze classieke philologie moet omschreven worden als eene historische wetenschap (of, zoo men liever wil, k r i n g v a n w e t e n s c h a p p e n), welke de studie beoogt van het leven der Grieken en Romeinen op ieder gebied.

Ook speciaal met betrekking tot het vak zijner keuze moet de leuze van den echten philoloog zijn: *homo sum: humani nil a me alienum puto.* Wel verre van zich gelijk voorheen eenzijdig te beperken tot de grammatische en critische behandeling van uitgelezen schrijvers, zoekt thans de classieke philologie den antieken geest te doorgronden in al zijne uitingen en verrichtingen. Uit het graf der eeuwen doet zij voor onzen verrukten geest herrijzen een verleden van ons geslacht deels in oorspronkelijke scheppingskracht op het gebied van wetenschap en schoone

kunsten zonder wedergâ, deels door superieur besef van recht en rechtsverhoudingen, zelfs nu nog tot ongeëvenaard voorbeeld strekkend. „La philologie," zegt treffend juist EUGÈNE BENOIST, „la philologie c'est la géologie du monde intellectuel." Haar doel is een doen herleven van wat gestorven was; eene wederopwekking uit de dooden.

Door gemeenschappelijke afstamming, door taalverwantschap, door oorspronkelijk grootendeels overeenstemmende godsvereering en gelijksoortige godsdienstige zoowel als maatschappelijke instellingen en gewoonten niet minder dan ten gevolge van den loop der wereldgeschiedenis, vormen Grieken en Romeinen eene ondeelbare eenheid. De letterkunde, de wijsbegeerte, de kunst, de geheele beschaving van het oude Rome, wat zijn zij anders dan de navolging en voortzetting van het werk der Hellenen? Te recht zeide daarom reeds MURETUS (Var. Lectt. II, 20): *„iam pridem persuasum esse existimo omnibus qui versantur in literis latinis, sine graeci sermonis cognitione mancam omnem ac mutilam esse doctrinam et qui eius expertes sint, ab iis ne latine quidem scripta penitus percipi."* Zonder kennis van de grieksche taal en letterkunde blijft in de latijnsche geschriften oneindig veel ons onverstaanbaar en wie niet behoorlijk tehuis is in de latijnsche letteren stuit niet alleen in latere grieksche auteurs, als daar zijn DIODÒRUS, DIONYSIUS, PLUTARCHUS, APPIANUS, DIO CASSIUS, ieder oogenblik op onoverkomelijke zwarigheden, maar mist ook de beste, ja dikwijls eenige commentaren, welke licht kunnen verspreiden over de zoo kostbare fragmenten der oude grieksche wijsgeeren en tooneeldichters: de romeinsche paraphrasen en navolgingen nml. der verloren origineelen. Wat zou wijlen onze vriend EMIL BAEHRENS met zijne verbazende kennis van latijn en latijnsche letterkunde nog een geheel ander man zijn geweest, indien hij helaas! het grieksch niet sinds zijn academietijd had laten varen! voor hoeveel vergissingen en afdwalingen zou hij behoed zijn gebleven! Het is voorwaar een opmerkelijk en heugelijk ver-

schijnsel in Nederland, dat onze beste latinisten voor een goed deel begonnen zijn met graeci te wezen en onze graeci deels louter uit eigen verstandig inzicht, deels ook onder den drang der omstandigheden zich tevens gevormd hebben tot bekwame latinisten. Wat nu het latijn betreft, de speciale beoefenaars hebben in den jongsten tijd zeer te recht meer dan vroeger ook de latijnsche kerkvaders binnen den kring hunner studiën getrokken; overigens zijn enkele tamelijk belangrijke fragmenten van romeinsche auteurs weërgevonden en heeft de lexicographie aanzienlijke vorderingen gemaakt. In hoeveel grooter mate echter heeft zich in het laatste decennium, voornamelijk door de ontdekking van eene menigte egyptische papyrusrollen, het domein der grieksche letteren uitgebreid! Bij de redevoeringen van HYPERIDES en ARISTOTELES' boek over den Staat der Atheners en HERONDAS' Mimiamben is *last not least* de dichter BACCHYLIDES gekomen, om niet te gewagen van de *ῥυθμικὰ στοιχεῖα* van ARISTOXENUS en van eene achtbare reeks andere merkwaardige fragmenten, zooals b.v. van HESIODUS, SAPPHO en MENANDER. Voor zooverre deze boekrollen ons fragmenten van ons bekende schrijvers geven, bieden zij ons tevens een dieper inzicht in de geschiedenis der tekstoverlevering in de oudheid zelve. Wij bezitten nu immers boeken of bladzijden van boeken ten deele nog uit de derde eeuw v. Chr. Schriftstukken, waarvan de oudste minstens 800 ja 1000 jaren ouder zijn dan onze oudste en beste perkamenten. Bovendien is door tal van andere documenten, in Egypte opgegraven, onze grieksche woordenschat aanzienlijk verrijkt geworden en overvloedig stof geboden voor omvangrijke grammatische en dialectische onderzoekingen. Menige tot nog toe onbekende oorkonde ook werpt een verrassend licht over de oude berichten aangaande Egypte van HERODOTUS, STRABO, DIODORUS enz. En inmiddels zijn voor die nieuwe paden de oude wegen niet verwaarloosd geworden. Andere philologen toch hebben met veel vrucht de literatuur van het minder aantrekkelijke alexandrijnsche tijdperk aan een

nieuw onderzoek onderworpen; andere, zooals BLASS en EDUARD NORDEN, hebben in voortreffelijke werken het karakter en de evolutie van het antieke proza nagegaan, zoodoende de critiek der redenaars en der historici op hechter grondslagen gevestigd en de methode van tekstzuivering der leidsche philologenschool op even schitterende als onverwachte wijze gerechtvaardigd; wederom andere, meest in samenwerking met godgeleerden, hebben hunne aandacht niet te vergeefs gewijd aan de schriften des Nieuwen Verbonds en het is te voorzien dat eindelijk ook de lang verwaarloosde patres apostolici en de verdere oudchristelijke literatuur, voorheen nagenoeg alleen zeer onvolkomen bestudeerd en uitgegeven door vlijtige benedictijnen, vervolgens op prijzenswaardige wijze door LIGHTFOOT, tegenwoordig grondig ter hand genomen door mannen als ZAHN, HARNACK, CHRIST en VAN DE SANDE BAKHUYZEN, in betrouwbare edities zullen kunnen worden geraadpleegd.

In welke verhoudingen ook het aantal der overige monumenta literata is toegenomen en nog voortdurend toeneemt, de schrijvers zullen wel ten allen tijde voor onze kennis van spraakkunst, mythologie, staatkundige geschiedenis, antiquiteiten, geschiedenis der letterkunde, der kunsten en wetenschappen hoofdbron blijven. Zonder hen zouden alle overige oorkonden slechts van luttel beteekenis zijn en de monumenta illiterata ons veel minder genot en oneindig veel minder leering verschaffen. In verband met de auteurs daarentegen zijn zelfs de geringste overblijfselen der oudheid voor ons niet zonder waarde. Het zijn vooral philologen geweest met een open oog voor realia en archaeologen, die tevens degelijke philologen waren, welke onze historische kennis in de laatste halve eeuw zooveel nauwkeuriger, dieper en veelzijdiger hebben gemaakt. En van hoe groote dwalingen is men niet teruggekomen! Van die meening b.v. dat de grieksche kunst zich volstrekt onafhankelijk van vreemde voorbeelden en invloeden op eigen bodem in ongeloofelijk korten

tijd van de allereerste zwakke pogingen tot onovertrefbare volkomenheid ontwikkeld zou hebben: eene meening onhoudbaar gebleken sedert de vergelijking van de oudere beeldende kunst der Hellenen met hetgeen door de opgravingen van Babel en Niniveh aan den dag is gekomen, zoo duidelijk heeft aangetoond dat nog voor vrij wat meer dan voor tijdverdeeling, maten en gewichten het licht uit het Oosten is gekomen.

Dat voorbeeld van Babel en Niniveh houdt bovendien nog eene les in van wijdere strekking: noch de historie der Grieken en Romeinen, noch die van eenig ander volk kan ten volle verstaan worden zonder vergelijkende geschiedvorsching en ethnologie; evenmin als men zich zonder vergelijkende mythologie hun ingewikkelde goden- en fabelleer, althans tot op zekere hoogte kan verklaren of zonder vergelijkende taalstudie de door een ieder waargenomen verschillen tusschen hun talen en de andere van den indo-germaanschen groep onder wet en regel brengen en ophelderen kan of ook zich b.v. een zelfstandig oordeel vermag te vormen omtrent het al of niet juiste en mogelijke van de vele ons min of meer gebrekkig overgeleverde dialectvormen. Volgt hieruit nu dat de classieke philoloog, niet tevreden met de mythen en het verband der geschiedkundige feiten te kennen voor zooverre dit uit de monumenta literata et illiterata rechtstreeks voortvloeit en met die grondige taalkennis te bezitten, welke men zich door het lezen van schrijvers en andere oorkonden verwerven kan, nog noodzakelijk daarenboven vergelijkend mytholoog, ethnoloog en linguist moet zijn? Die eisch ware onredelijk. *Qui trop embrasse mal étreint.* Waar ieder natuurlijk vrij blijft naast zijn hoofdvak nog een of meer andere vakken te beoefenen, kan alleen dit naar billijkheid van iederen literator verlangd worden: kennismaking met de methode en de resultaten dezer studiën. Nochtans wil het mij voorkomen dat inzonderheid de vergelijkende taalstudie, die nu immers sinds lang zoowel die grappige struikelingen der prille jeugd te boven is, welke indertijd

Godfried Hermann en vrij wat later zelfs onzen Cobet nog wel eens met recht en reden zoo hartelijk deden lachen, als dien eigenaardigen overmoed der zoo even volwassenen, waarmede zij vroeger, naar men verhaalt, wel eens trachtte hare oudere zuster, de classieke philologie, bij verrassing te overvleugelen en van haar leerstoel te verdringen .... het wil mij voorkomen, zeg ik, dat die vergelijkende taalstudie toch nog niet geheel de waardeering vindt, die haar eigenlijk toekomt. [1]) Ik houd mij overtuigd dat, bij dialectstudiën vooral, samenwerking van algemeen ontwikkelde en onbevooroordeelde philologen met

---

[1]) Wat de vergelijkende taalwetenschap betreft zullen, dunkt mij, classieke philologen met ruimen blik gereedelijk kunnen instemmen met de even gematigde als verstandige zienswijze van Prof. H. Kern, uitgesproken op het eerste nederlandsche Philologen-Congres (zie *Handelingen* p. 50 vlgg.) Vgl. ook wat p. 54 over hetzelfde onderwerp onverbeterlijk goed gezegd is door Prof. Speyer.

Mijne persoonlijke meening drukte ik reeds in 1883 aldus uit:

„Je ne nie aucunement que la grammaire comparée, cette admirable science indignement méprisée de certains conservateurs en philologie, ne nous ait révélé, selon l'expression enthousiaste de M. Michel Bréal, comme un nouveau règne de la nature. Au contraire. Quoi de plus intéressant et de plus philosophique que cette histoire générale des langues nous montrant les liens organiques qui rattachent le latin et le grec à tous les idiomes germaniques, celtiques et slaves et nous enseignant à considérer ces divers idiomes comme autant „d'organismes vivants qui naissent, se développent, s'altèrent, se transforment, produisent d'autres organismes et qui ont, en un mot, des évolutions analogues à celles des végétaux."

.... Ce que nous demandons instamment c'est que la philologie classique ne dédaigne ni la linguistique, ni la mythologie comparée qui, à ce que nous en disent les doctes, y est intimement liée. Qu'elle ne se lasse jamais de prendre connaissance des nouvelles découvertes sans aucune préoccupation et avec le profond respect dû à toute véritable science: qu'elle les contrôle sévèrement, mais en jugeant avec clémence les étourderies de la jeunesse; qu'elle accepte sans réserve chaque résultat dont la vérité est prouvée par des analogies frappantes et sur lequel les érudits qui font autorité, se montrent d'accord: qu'elle garde enfin l'espoir que la linguistique lui fasse comprendre un jour toutes ces epithètes homériques et tous ces *ἅπαξ εἰρημένα*, en grec et en latin, sur lesquels les Varrons anciens et modernes se sont vainement épuisés en conjectures ineptes.

linguisten goede vruchten zou kunnen opleveren, evenals o. a. op het gebied der gewijde letterkunde en der patristiek zonder twijfel theologen en philologen met vereende krachten werkende den meesten zegen op hun arbeid te wachten hebben en — om een voorbeeld te geven aan mijne persoonlijke ervaring ontleend — de tekstherstelling en verklaring der muzikale problemen van ARISTOTELES, ja zelfs de geheele studie van de theorie der antieke toonkunst onmogelijk zou zijn geweest zonder de collaboratie van een philoloog, niet geheel vreemdeling in de muziek, met een letterkundig flink ontwikkeld musicus.

Hoogst gewichtige en tevens dankbare stof voor onderzoek blijven nog steeds voor den philoloog de bronnen onzer historische kennis en hun onderlinge samenhang. De naieve theorieën van het meerendeel der vroegere geleerden hebben, dank zij den resultaten waartoe men in de laatste helft der negentiende eeuw gekomen is, voor verstandiger inzicht in het eigenaardig karakter der oude historiographie plaats gemaakt en ons een nauwkeuriger maatstaf in de hand gegeven ter bepaling van de waarde, welke aan verschillende soorten van berichten toegekend moet worden. Dat door de nieuweren niet alleen dwalingen ontdekt, maar niet zelden ook nieuwe dwalingen in de wereld zijn gebracht; dat b.v. wel eens op verkeerde of onvoldoende waarnemingen berustende gevolgtrekkingen aanleiding hebben gegeven tot het lichtvaardig formuleeren van ongerijmde regelen en zoogenaamde wetten, waaraan alle oude historici zich ten allen tijde voor hun geschiedwerken zouden gehouden hebben, valt niet te loochenen. Maar alles te zamen genomen kan met erkentelijkheid op grooten vooruitgang worden gewezen. Beter dan weleer ziet men thans in dat ook de voortreffelijkste grieksche en romeinsche geschiedschrijvers, vooral waar zij niet de gebeurtenissen van hun eigen tijd te boek stellen, hun taak geheel anders opvatten dan de zooveel wetenschappelijkere auteurs der moderne tijden. Van zorgvuldige studie en van critisch onderzoek van oorkonden

en overleveringen is bij hen doorgaans geen sprake. Zelfs waar de schrijver in de gelegenheid is uit onderling verschillende bronnen te putten, houdt hij zich toch gewoonlijk vrij letterlijk aan dien éénen zegsman, wiens persoonlijke hoedanigheden hem de beste waarborgen van betrouwbaarheid schijnen op te leveren of wel wiens schrijftrant hem het meest aantrekt. Zoo goed als nooit waagt hij zich aan eene andere en betere verklaring der gebeurtenissen: in den regel houdt hij zich, zelfs wat den vorm betreft, stipt aan de overgeleverde voorstellingen der feiten. Hij pleegt één hoofdbron te volgen, welke hij niet zelden woordelijk weergeeft, soms ook verkort of eenigermate uitbreidt al naar gelang van het bijzondere doel dat hij met zijn werk beöogt, maar welke hij bijna nooit, tenzij dan in zaken van ondergeschikt belang, weerlegt of verbetert. Zijn streven is niet bovenal zoowel in bijzonderheden als in hoofdzaken den grootst mogelijken graad van zekerheid te bereiken, maar een historisch kunstwerk te scheppen, een *opus oratorium*, tegelijk boeiend en leerrijk.

Nog hooger vlucht dan de critiek der bronnen heeft in onzen tijd de epigraphie genomen. Inscripties van antieke monumenten te Rome en in andere steden van Italië hebben vrome pelgrims reeds in de negende eeuw onzer jaartelling en vroeger afgeschreven: getuige dat merkwaardige in 1683 door MABILLON in de abdij van Einsiedeln ontdekte handschrift uit de tiende eeuw. Maar in de Middeleeuwen verzamelde men oude opschriften louter als curiositeiten: zoo goed als niemand wist ze te ontcijferen. Hoor hoe zich nog in de dertiende eeuw de bologneesche professor BUONCOMPAGNO uitlaat in zijne *Formula literarum scholasticarum:* „olim fiebant sculpturae mirabiles," zegt hij, „in marmoribus electissimis cum literis punctatis, quae hodie plenarie legere vel intelligere non valemus." En hoe weinig er van verstond zelfs nog eene volle eeuw later de voor zijn tijd toch vrij geleerde tribuun COLA DI RIENZO, de vriend en staatkundige geestverwant van PETRARCA! RIENZO, die aan het romeinsche volk de tegenwoordig

in het capitolijnsche museum bewaarde bronzen tafel der *lex regia de imperio Vespasiani* verklarende, het woord *pomerium* met *pomarium* verwarde, zijn pomarium met *giardino*, tuin meende te mogen vertalen en dientengevolge zich diets maakte dat onder *pomerium urbis Romae*, den „tuin van Rome", natuurlijk het omliggende Italië verstaan moest worden! — Vrij wat hooger stonden zeer zeker twee mannen der vijftiende eeuw: de florentijnsche geschiedschrijver Poggio Bracciolini en de koopman Cyriacus van Ancona, hoezeer ook hun epigraphische kennis nog gering en hun methode gebrekkig was. Eerst op het laatst der zestiende eeuw echter verheft zich met de uitgave der uitgebreide, systematisch in klassen verdeelde verzameling van nagenoeg 3500 inscripties van Martinus de Smedt uit Brugge — eene uitgave op last van Janus Dousa door Justus Lipsius bezorgd en met een *auctarium* van nog ruim 500 inscripties verrijkt — de opschriftkunde tot den rang van wetenschap. Wat aan een werk der zeventiende eeuw, aan den *Thesaurus criticus* van Jan de Gruyter (Gruterus), die beter philoloog dan epigraaf was en waarschijnlijk zelf nooit origineele inscripties gezien had, voornamelijk waarde geeft, dat zijn de er door Joseph Justus Scaliger aan toegevoegde, met commentaren gelijk te stellen geleerde *indices*. Daarna van het einde der achttiende tot in het midden der negentiende eeuw stonden aan het hoofd eener nieuwere school twee italiaansche geleerden: Marini en diens discipel Borghesi. De laatste, die tevens als numismaticus al zijne voorgangers verre overtroffen heeft, verdient te recht den naam van vader der moderne epigraphie. Immers in zijn voetspoor zijn getreden en volgens geene andere methode hebben gearbeid die groote duitsche meesters: Ritschl, Theodor Mommsen, Henzen en hunne leerlingen, aan wier talent, volhardenden ijver en verbazende werkkracht het groote *Corpus inscriptionum latinarum* te danken is. — Wat de grieksche inscripties betreft, wel bestonden er reeds in de oudheid zelve daarvan verzamelingen

(de oudste bekende voorbeelden mogen die van den Macedoniër CRATERUS zijn en van POLEMON *ὁ στηλοκόπας,* die beiden een groot aantal van zoowel te Athene, vooral in het Metröon, als elders door hen zelven gecopieerde psephismata en andere gewichtige officieele documenten uitgaven, door latere auteurs, als HARPOCRATION en PLUTARCHUS, meermalen aangehaald en afgeschreven) maar in later tijd, ja tot in de negentiende eeuw toe, zijn zij steeds zeer stiefmoederlijk behandeld geworden. Toen evenwel heeft men die schade op schitterende wijze ingehaald. Aan het nu bijna verouderde *Corpus inscriptionum graecarum* van BOECKH (1828—1858), later tot 1877 vervolgd door ERNST CURTIUS en KIRCHHOFF, sluiten zich thans waardig aan de *inscriptiones antiquissimae* van ROEHL, de attische inscripties uitgegeven door KIRCHHOFF, KOEHLER en DITTENBERGER, de grieksche opschriften op Sicilië en in Zuid-Italië gevonden van KAIBEL, die van Noord-Griekenland van DITTENBERGER, die van de eilanden der Aegeïsche zee van HILLER VON GÄRTRINGEN enz., niet te vergeten ook de afzonderlijke uitgave in drie deelen van de opschriften aanwezig in het Britsche Museum. Overigens breidt zich, gelijk van zelf spreekt, bij de gemakkelijkheid en veiligheid van het tegenwoordige reisverkeer en de grootere bereidwilligheid en offervaardigheid van Regeeringen en bijzondere personen om wetenschappelijke ondernemingen ook geldelijk te steunen, het getal latijnsche zoowel als grieksche inscripties nog voortdurend sterk uit. Men verhaalt dat MOMMSEN in zijne epigraphische lessen placht te beweren dat het voordeel van de studie der opschriften voor onze kennis der oudheid zich het best laat vergelijken met het nut van eene wetenschappelijke reis door streken ons tot nog toe uitsluitend uit historische lectuur bekend. En inderdaad, terwijl de beschrijvers van Athene en Rome's staatkundige en militaire geschiedenis en de groote redenaars en pleitbezorgers met volkomen verklaarbaar stilzwijgen voorbijgaan al wat van instellingen, zeden en gewoonten aan een iegelijk hunner tijd-

genooten immers even goed bekend was als aan henzelven, bieden de inscripties in marmer en brons gegraveerd ons nog na twintig eeuwen den onvervalschten tekst der meest belangrijke oude volksbesluiten, wetsformulieren en verdragen: de wetten van Gortyn b.v.: den authentieken tekst van het verdrag aangaande den tweeden attischen Zeebond, in 379 v. Chr. gesloten, met de namen der staten achtereenvolgens tot dien bond toegetreden; de schattingslijsten van Athene van 454 tot 421 en de rekeningen en verantwoordingen der staatsambtenaren, waardoor wij een inzicht krijgen in Athene's finantiewezen; het senatusconsultum de Bacchanalibus; het Monumentum Ancyranum, die merkwaardige oorkonde over de regeering van Augustus; de leges municipales enz. En daarbij toonen zij ons als in een zeer zuiveren spiegel Grieken en Romeinen in geheel hun dagelijkschen handel en wandel. Van 's menschen eerste levensjaren tot aan zijn graf, is er geen gebeurtenis van eenig gewicht, geen deugd of ondeugd, lief of leed of de steenen gewagen er van. O daar is natuurlijk in ieder groot Corpus inscriptionum heel wat te vinden dat of te kort uitgedrukt of te zeer verminkt is of ook te weinig innerlijke waarde heeft om, althans op zich zelf beschouwd, ons van nut te kunnen zijn; maar aan den anderen kant bevat deze eigenaardige in steen en metaal gegrifte literatuur, welke misschien juist dáárom voor het late nageslacht des te interessanter is, omdat zij grootendeels voor dat nageslacht niet bestemd was, zoo veel en zoo veelzijdige leering dat zelfs een verloren uur, aan het opmerkzaam doorlezen van eenig onderdeel gewijd, niet zelden rijkelijk beloond wordt, al vinden we dan ook doorgaans niet wat wij zochten, maar wat wij te zullen vinden nooit hadden kunnen vermoeden. Indien reeds de inscripties der oude Assyriërs en Pheniciërs, wier letterkunde spoorloos verloren is gegaan, ons, zij het dan ook maar in groote trekken, toch een vrij duidelijk beeld vermogen te geven van hunne historie en volksbestaan, hoe grondig en tegelijk veelomvattend kan dan onze kennis

niet zijn en meer en meer worden van tijden en natiën, voor welker geschiedenis uitnemende schrijvers en een overvloed van ontwijfelbaar echte oorkonden elkander wederkeerig controleeren en aanvullen! Zoo geeft b.v. een belangrijk fragment van het verbond tusschen Athene, Argos, Mantinea en Elis van 420 v. Chr., in de nabijheid van het theater van DIONYSUS gevonden, ons gelegenheid de mate van nauwgezetheid te bepalen, waarmede THUCYDIDES zich van officieele bescheiden bedient. Zoo kunnen wij naast de te recht algemeen bewonderde, kernachtige redevoering vol staatsmanswijsheid, welke TACITUS in het elfde boek zijner annalen keizer CLAUDIUS in den mond legt, waar hij de senatoren aanspoort hunne nieuwe gallische collega's toch vooral welwillend te ontvangen, toevallig den officieelen tekst van 's keizers woorden leggen, te Lyon gevonden en daar in het museum bewaard, en opmerken hoe TACITUS' fantasie de meest nuchtere en kunstelooze taal naar hartelust in meesterstukken van welsprekendheid omschept. Zoo is meermalen, zeer goed o. a. in de bekende opstellen van CH. NEWTON, in het licht gesteld welke uitnemende diensten de opschriften aan DROYSEN, den schrijver van de „Geschichte des Hellenismus" bewezen hebben voor eene periode, waarover de berichten van DIODORUS en JUSTINUS zoo schraal en onbevredigend zijn. Zoo rusten van het m. i. voortreffelijkste gedeelte van MOMMSEN's Romeinsche Geschiedenis, van dat zooveel later verschenen vijfde deel, geheele hoofdstukken uitsluitend op steenen oorkonden: het tweede b.v. over de toestanden in Spanje; een voornaam deel van het vierde over Germania superior en den *limes*; cap. 8 over Klein-Azië; cap. 13 over Africa. En gelijk voorzichtige en methodische studie der opschriften voor geschiedenis en antiquiteiten beiden de rijkste vruchten heeft gedragen, zoo zijn die zelfde documenten, weder uit een geheel ander oogpunt beschouwd, aan de historische grammatica ten goede gekomen. Door hen ook is het mogelijk geweest, het voetspoor van ALDUS MANUTIUS volgende, ons zuiverder en

vaster kennis der orthographie te verwerven dan uit de handschriften valt af te leiden en zonder hen zou eene reeks van merkwaardige dialecten ons volslagen onbekend zijn gebleven. Hoe gewichtig ook de inscripties zijn als rechtsbronnen beschouwd, daarvan heeft nog in den laatsten tijd het *Recueil des inscriptions juridiques grecques* van DARESTE en HAUSSOULLIER ons overtuigd.

Van het belang der inscripties nog één enkel voorbeeld: eene persoonlijke herinnering. Al de scheppingen der antieke toonkunst waren, zoo dacht men, op enkele kleine resten na verloren gegaan — de hymnen van MESOMEDES, voor het eerst in 1841 door BELLERMAN uitgegeven en het korte muzikale fragment van het eerste *stasimon* van EURIPIDES' Orestes, vijftig jaren later, in 1892, door WESSELY ontdekt in een papyrusrol aan aartshertog REINIER van Oostenrijk toebehoorende — alleen de theorie kon uit de schriften der oude musici nog eenigermate begrepen worden. Daar werden in 1894 bij de opgravingen der Franschen te Delphi in de schatkamer van Athene geheel onverwacht marmeren tafelen ontdekt uit de tweede eeuw vóór onze jaartelling met in antiek notenschrift hymnen in streng dorische toonsoort ter eere van PHOEBUS APOLLO. Van deze liederen kenmerkt zich het ééne, dat in vrij goeden staat bewaard gebleven is, door eenvoudige, strenge compositie: veel verhevener en van hooger kunstwaarde is het andere. Ongelukkig was juist van dat laatste de marmeren plaat doormidden gebroken en hier en daar deerlijk beschadigd. Maar de archaeologen pasten de stukken aan elkander: eerst met fransche vluchtigheid glad verkeerd; daarna zooals het zijn moest. Toen werden afdrukken genomen en photo's gemaakt. Philologen als WEIL herstelden den tekst der woorden; geleerde musici brachten het oude notenschrift in modern notenschrift over. Volmaakt in harmonie met den stijl van het eerwaardige oude toonwerk componeerde vriend GEVAERT een praeludium voor de citer, welke met bewonderenswaardige kunstvaardigheid MAHILLON naar pompejaansch model had nagebootst. Maanden

lang werd ijverig gestudeerd en eindelijk den 26sten Mei 1896 weerklonk door de marmeren zaal van het brusselsche Conservatoire, goddelijk door den tenor DISY ten gehoore gebracht, de hoogheilige zang van voor twee duizend jaren. Nooit, M. H., zal bij mij de herinnering verflauwen aan die gedenkwaardige ure, waarin hooge kunst en wetenschap vereenigd zoo heerlijke triomfen vierden.

Met de beoefening der epigraphie hebben van ouds sommige geleerden, zooals b.v. ANTONIUS AUGUSTINUS van Saragossa, J. J. SCALIGER [1]) en in de negentiende eeuw nog BORGHESI op gelukkige wijze de studie der numismatiek vereenigd. Jammer maar dat ten allen tijde het getal van hen, die oude munten met geen hooger doel vergaârden dan waarmede andere lieden postzegels, wapens en autographen verzamelen, aanzienlijk is geweest, dat der ernstige dilettanten en wetenschappelijke beoefenaars daarentegen uitermate gering. En van de laatsten missen weder niet weinigen, gelijk SPANHEIM — een man overigens van smaak en uitgebreide kennis — den onontbeerlijken critischen zin. ECKEL's *Doctrina numorum veterum,* in het laatst der achttiende eeuw uitgegeven, daarna door de *Description des médailles antiques* van MIONNET aangevuld, blijft nog steeds het groote standaardwerk. Het belangrijkste numismatische geschrift uit het midden der vorige eeuw lijkt mij dat van MOMMSEN over het muntwezen der Romeinen. Een modelwerk ook is de metrologische verhandeling van PROKESCH-OSTEN over de oude munten van Athene. Als voortreffelijke engelsche numismaten van onzen tijd verdienen vooral HEAD en GARDNER genoemd te worden. In Frankrijk blonk BEULÉ, onder onze landgenooten J. P. SIX uit.

Aan zekere algemeene belangstelling in munt- en penningkunde ontbreekt het tegenwoordig niet, getuige het bestaan van

---

[1]) Zijne *de re numaria dissertatio* is afgedrukt in den *Thesaurus antiquitatum graecarum* van *J. Gronovius.*

onderscheiden numismatische genootschappen en tijdschriften en het feit dat voor enkele jaren zelfs een „Kongress deutscher Münzforscher" is tot stand gekomen. Doch de philologen hebben in den regel, zeer tot hun nadeel, aan de munten weinig aandacht geschonken. Zelfs een zoo universeel ontwikkeld geleerde als WILAMOWITZ erkent ronduit: „ich verstehe nichts von Münzen, bin also auf die Autorität anderer angewiesen". [1]) Opvallend is ook hoe betrekkelijk zelden KIRCHHOFF in zijne overigens voortreffelijke verhandeling over de geschiedenis van het grieksche alphabet naar de munten verwijst. Zelfs de gelegenheid er eenig onderricht in te erlangen ontbreekt op verreweg de meeste hoogescholen. Toch zijn zij niet slechts voor de metrologie, maar voor onze geheele kennis der classieke oudheid van het allerhoogste belang. De nog bestaande antieke geldstukken, waarvan de oudste tot de zevende eeuw vóór Chr. opklimmen, zijn, chronologisch geordend, vooreerst door hunne opschriften, niet minder dan de handteekeningen der artisten op de voortbrengselen van kunst en kunstnijverheid, een fons primarius voor den palaeograaf ter verklaring der veelvoudige evolutie van het letterschrift. Zij alleen leeren ons meermalen het alphabet van overoude steden en staten, van welker overige schriftelijke oorkonden nagenoeg geen spoor meer voorhanden is: interessante overgangsvormen van de oude door de Hellenen aan de Pheniciërs ontleende karakters tot het schrift van latere en beter bekende tijdperken. De mytholoog vindt nergens betrouwbaarder gegevens dan hier om zich een inzicht te verschaffen in de vaak zoo sterk van elkander afwijkende plaatselijke opvattingen en voorstellingen van goden en halfgoden in de verschillende streken van Griekenland. Tot welke verrassende uitkomsten voor historie, epigraphie, antiquiteiten en chronologie numismatische onderzoekingen leiden kunnen, waar geleerdheid en scherpzinnigheid gepaard gaan met goede methode en be-

---

[1]) Aristoteles und Athen I p. 80.

zadigdheid, daarvan kan het u zoo even genoemde werk van MOMMSEN ten bewijze strekken.

Dank zij den ouden munten ook, kan de archaeoloog zich nog heden ten dage eene duidelijke voorstelling vormen van sommige tempels en theaters, waarvan sinds eeuwen zelfs geene bouwvallen meer over zijn, gelijk ook o. a. van den vermaarden, 170 M. hoogen vuurtoren van PTOLEMAEUS PHILADELPHUS bij Alexandrië en van de *villa publica* te Rome op den Campus Martius. Ook zijn de munten met de portretkoppen der macedonische koningen en der romeinsche keizers — van ALEXANDER DEN GROOTE af, die het voorbeeld gaf, maken zij eene bijna volledige reeks uit — voor de iconographie, gelijk wel van zelf spreekt, een nog zekerder bron dan de intaglio's en de cameeën. De geschiedenis der beeldende kunst eindelijk, haar opkomst, bloei en verval, staat nergens duidelijker te lezen dan op de oude geldstukken zorgvuldig naar tijdsorde gerangschikt.

De archaeologie, terecht gemeenlijk in nauwe vereeniging met de kunstgeschiedenis beoefend, bestudeert, gelijk ieder weet, de werken der bouw-, beeldhouw-, schilder- en graveerkunst, der ceramiek enz. Haar arbeidsveld is door de ontzaggelijke menigte reeds gevonden kunstvoorwerpen en resten van antieke bouwwerken, welker aantal de tegenwoordige opdelvingen allerwegen op den classieken bodem nog voortdurend doen toenemen, bijna onmetelijk geworden. Wie weet niet hoeveel beter dan voorheen wij thans het forum Romanum en zijne omgeving kennen en Pompeji en de oude beschaving van Etrurië? wie heeft niet vernomen tot welke grootsche uitkomsten de opgravingen der laatste decenniën te Olympia, te Delphi, op Delos, op Aegina, op de kusten van Klein-Azië hebben geleid? wie van de ouderen in ons midden herinnert zich niet hoe voor een kleine dertig jaar SCHLIEMANN eerst in het trojaansche land en daarna te Mycene, te Orchomenus en te Tiryns ons een tot nog toe geheel onbekend tijdperk der oudheid ontsloot? en wie

hier tegenwoordig heeft niet voor enkele weken in binnen- en buitenlandsche nieuwsbladen uitvoerig vermeld gevonden hoe zeker jong nederlandsch philoloog, die nog niet lang geleden in deze academiestad studeerde, na zijne promotie met steun onzer Regeering in Griekenland vertoevende, het geluk had bij Argos den reeds in het begin onzer jaartelling onder stof en puin verzonken alouden koningsburg van AGAMEMNON en zijne voorzaten weêr te vinden? En daarbij begint in onze dagen, vooral door den volhardenden ijver van Engelschen en Amerikanen, na Gortyn met Knossos en Phaestos ook de cultuur van het oude Creta zich voor ons te ontsluieren! Zoo wordt het dan mogelijk van verscheidene landstreken en eilanden, in historische tijden door Hellenen bewoond, tot zelfs de praehistorische beschavings- en kunstgeschiedenis te overzien in geheel hare luisterrijke evolutie en verbreiding. Eene overoude beschaving voorwaar! immers door vergelijking met gelijksoortige in Egypte aangetroffen kunstvoortbrengselen, uit met zekerheid te bepalen tijden dagteekenende, is men tot de slotsom gekomen dat de bloeitijd der myceensche ceramiek lang vóór het ontstaan der homerische heldendichten reeds in de vijftiende eeuw v. Chr. moet worden gesteld.

De archaeologie levert voor iederen literator groote voordeelen op. Door hare studie verstaan wij onze dichters en prozaschrijvers beter. Vooral de beschilderde vazen zijn een machtig hulpmiddel om ons goden en helden te leeren kennen gelijk Grieken en Romeinen zich die dachten. Eveneens kunnen wij door de vazen ons ook b.v. van de werken der cyclische dichters eene bevredigendere voorstelling maken dan ons met behulp der karige letterkundige gegevens ooit mogelijk ware geweest. En wie bij ARISTOPHANES leest van een *ἱππαλεκτρυὼν* of in de fragmenten van LUCILIUS van een *ἱππόκαμπος*, kan alleen uit de overblijfselen van zeer oud beeldhouwwerk, uit op vazen voorkomende afbeeldingen en uit pompejaansche muurschilderingen opmaken hoe de Ouden gewoon waren zich deze wonder-

dieren voor te stellen. Van den oudheidkundige echter, die van streng philologische opleiding verstoken is gebleven en de voornaamste auteurs òf niet òf slechts gebrekkig in den grondtekst vermag te ontcijferen, valt weinig degelijks te verwachten. Zeer zeker: schoone kunstvormen instinctmatig bewonderen kan ook de leek en tot kunstcriticus kan voor een veelal onbevoegd publiek zich opwerpen de insgelijks onbevoegde, wien het niet ontbreekt aan de noodige gevatheid en natuurlijke stoutmoedigheid. Maar hoe zou ooit hij een groot kunstenaar ten volle kunnen waardeeren, die in de sfeer van gedachten en voorstellingen van den kunstenaar en diens tijdgenooten een vreemdeling was? Scherp maar juist zeide Winckelmann, de eerste en grootste aller archaeologen: sine literarum luce archaeologia caecutit.

Wij hebben getracht u in het korte ons gegunde tijdsbestek een tafereel te ontwerpen van de talrijke en uitgebreide vakken van kennis, welke te zamen als hoogere eenheid vormen datgene wat heden ten dage algemeen verstaan wordt onder classieke philologie, en hebben daarbij gepoogd zoo duidelijk mogelijk te doen uitkomen het onmiskenbaar groote gewicht zoowel van die beschreven oorkonden, welke geen letterkundig karakter dragen, als ook van de monumenta illiterata, evenwel niet zonder van meet af aan duidelijk op den voorgrond te stellen dat dit alles eerst geplaatst in het licht, dat van de dichters en prozaschrijvers uitgaat, in zijne ware beteekenis erkend kan worden. Algemeene vertrouwdheid met al de voorname onderdeelen der philologische wetenschap mag in onzen tijd voor ieder literator een vereischte worden genoemd. Doch is deze eens verkregen, dan is vervolgens verdeeling van arbeid, gelijk op ieder ander uitgestrekt gebied zoo ook hier, natuurlijk volstrekt onvermijdelijk. En uit den aard der zaak zullen onder de verschillende philologische disciplinen taal en bovenal letterkunde steeds de hoofdaandacht verdienen en de

grootste talenten blijven aantrekken. [1]) Van alle geestelijke goederen toch, waarop hoogbegaafde natiën kunnen bogen, is de taalschat verreweg het edelste en eigenaardigste en terwijl men de ideale schoonheid, waarin de uitnemendste antieke scheppingen der beeldende kunsten moeten geprijkt hebben, bijna zonder uitzondering slechts bij benadering en door reflectie d. w. z. door beschouwing en onderlinge vergelijking van alleen nog overgebleven hoogst onvolmaakte copieën kan leeren beseffen, is van de literatuur het edelste en beste deel, zij het dan ook lang niet ongeschonden, uit de schipbreuk der oude wereld gered geworden. En daarom: voorzeker geen beoefenaar der grieksche en romeinsche letteren kan straffeloos de geheele studie van inscripties en ruïnen en oude kunst ter zijde laten; doch de literarisch poover onderlegde epigraaf of archaeoloog staat wetenschappelijk al niet veel hooger dan de hoogwijze custos van een museum met zijne van buiten geleerde les, nu en dan min of meer belachelijk afgewisseld door eene curieuze machtspreuk van eigen maaksel of eene theorie, welke kant noch wal raakt. Om niet eens te spreken van den historicus, die bij het raadplegen der bronnen zijn heil zou moeten zoeken in vertalingen. Zijn niet vertalingen van moeilijke en door de afschrijvers bedorven teksten, waarin, ter verkrijging van een dragelijk leesbaar geheel, over de zwarigheden *ad libitum*

---

[1]) „*Ruderibus et cuiusvis generis reliquiis cum Veterum memoria aliqua ex parte coniunctis delectari videmus multos; peregrinationes ad loca, quae habitarunt, infinito cum labore atque periculo suscepisse nonnullos: quanto acriore studio ad Platonem nos ferri et rapi oportet, qui umbras illorum quovis in genere heroum veluti ab inferis excitat: qui nos quasi ponit Athenis: in aequalium consuetudinem, confabulationes, convivia, in carcerem denique admittit magistri.*" Groen van Prinsterer.

Volkomen verklaarbaar vind ik dat een man als von Wilamowitz zijn groote werk *Aristoteles und Athen* met het volgende distichon aan Griekenland's edelsten denker en dichterlijksten prozaschrijver opdroeg:

σοὶ τάδε σῆς ἱερῆς πόλιος μνημήϊα κείσθω
ὦ ἐμὸν ἐκμήνας θυμὸν ἔρωτι Πλάτων.

wordt heengegleden, de slechtst denkbare en gevaarlijkste commentaren en staan niet de vertalingen tot de scheppingen der letterkunde doorgaans in dezelfde verhouding als harde oleographieën en gladde gipsafgietsels tot meesterstukken van schilder- en beeldhouwkunst? [1])

Hetzij men zich dus het meest aangetrokken gevoelt tot taal en letterkunde, hetzij men meer voorliefde heeft voor geschiedenis en oudheden, hetzij men bovenal archaeoloog wenscht te wezen: geene ernstige en zelfstandige studie is mogelijk zonder nauwlettend, persoonlijk onderzoek der oude schriften, hoofdbron van alle kennis en de eenige sleutel daartoe is en blijft de grammatica. *Extra grammaticam nulla salus!* Hare waarde kan niet hoog genoeg worden aangeslagen. Immers alleen streng grammatische behandeling der oude teksten en grondige kennis van het taalgebruik, door langdurige, gezette lezing van proza en poëzy verkregen, leiden den beoefenaar van gunstigen aanleg van zelve èn tot zoo juist mogelijke interpretatie èn tot een scherp oordeel aangaande de meerdere of mindere mate van betrouwbaarheid der handschriftelijke overlevering: alleen een goed grammaticus kan een goed palaeograaf worden, alleen uit een ervaren palaeograaf, als vele gelukkige omstandigheden samenwerken, een tekstcriticus worden geboren.

En zal ik nu, M. H., na al het reeds betoogde nog wel vele woorden behoeven om u te wijzen op wat vanzelf in het oog springt: hoe gewichtig nml. voor de geheele classieke philologie de tekstcritiek is en welk een voorname plaats haar bij voortduring in de rij der philologische vakken behoort verzekerd te blijven? Indien ontegenzeggelijk de schrijvers hoofdwel van alle weten zijn, indien in de philologie zeker niet minder dan

---

[1]) „Die Sprache ist ja nicht das Kleid des Gedankens, das man wechseln könnte, sonder sein lebendiger Leib."

v. Wilamowitz, *Griechisches Lesebuch, Vorrede p.* V.

in de exacte wetenschappen van nauwkeurigheid tot in de kleinste bijzonderheden dikwerf oneindig veel afhangt; indien daarbij, uit een aesthetisch oogpunt beschouwd, van de kostbare nalatenschap onzer geestelijke voorouders de auteurs de parelen van éénige waarde vertegenwoordigen; indien eindelijk onze grootsche taak terecht reconstructie der oudheid is genoemd — hoe kan dan de tekstcritiek, welke in de op allerlei wijze verminkte en bedorven late afschriften van afschriften der antieke meesterwerken licht schept in de duisternis, echt van onecht onderscheidt, dwaling doet wijken voor waarheid, behoedzaam de vlekken afwischt, die de schoonheid ontsieren ... hoe verdient die critiek met recht en reden als voor onzen tijd verouderd of van minder belang te worden beschouwd? En zoo menschenkennis en levenswijsheid niet geboden altijd en overal het horatiaansche *nil mirari* te betrachten, zou er dan voorwaar niet alle aanleiding bestaan zich althans grootelijks over dit zonderbare verschijnsel te verbazen, dat onder de hedendaagsche geleerden in hetzelfde brein niet zelden een allerbekrompenst conservatisme ten opzichte van de letterlijke overlevering der manuscripten met grenzenlooze stoutheid op het gebied der zoogenaamde „hoogere critiek" vereenigbaar blijkt? Dezelfde theologen b.v., die op bij uitstek wrakke gronden de algeheele echtheid van sommige der belangrijkste brieven van PAULUS ten stelligste betwisten, ziet men niet zelden de meest klaarblijkelijke en noodzakelijke tekstverbeteringen in het Nieuwe Verbond beslist verwerpen.

Trouwens ten allen tijde heeft de critiek, ook de bezadigdste en voortreffelijkste, veler antipathie en verontwaardiging gewekt. „Nulla facile ars ac disciplina plus vel invidiae vel infamiae suscepit quam quae a primario quod in iudicando cernitur munere, Critica appellatur." Zoo schreef voor anderhalve eeuw RUHNKENIUS en zijne woorden zullen waar blijven zoo lang de menschelijke natuur dezelfde blijft. Zie! daar zal b.v. een groot, oppermachtig volk zijn, groot bovenal door zijne denkers en

dichters en geleerden met ruimen blik en ongeloofelijk veel omvattende kennis: stel dat die natie, wie zoo vele en zoo heerlijke geestesgaven geschonken zijn, één zeer kostelijk en zeldzaam talent nochtans in veel geringere mate zal bezitten dan zekere in menig ander opzicht zooveel kleinere en minder beteekenende naburen: zal dan een soort van gemakkelijk verklaarbaar gevoel van ijverzucht niet allicht zoo nu en dan eens kunnen verleiden tot ietwat spijtige geringschatting en miskenning? Het is toch zoo echt menschelijk anderen de gaven te benijden, die wij zelven noch van nature bezitten noch ons verwerven kunnen en van de talenten, die de Godheid ons zwakken stervelingen geschonken heeft, behoort nu eenmaal dat van juist en scherp te oordeelen en vernuftig uit enkele vage aanduidingen de verloren gegane waarheid terug te vinden, onder de minst voorkomende. Daarbij komt dat, gelijk er lichtvaardige linguisten, lichtvaardige historici enz. zijn, er zoo ook ontegenzeggelijk lichtvaardige tekstcritici zijn en dat nog steeds, gelijk in de dagen van RUHNKENIUS, op even natuurlijke als onredelijke wijze de feilen van de beoefenaars aan de kunst zelve ten laste worden gelegd. In het algemeen kan niet geloochend worden dat de vooroordeelen tegen de tekstcritiek ook ten huidigen dage nog evenals in vroegere, zoogenaamd minder verlichte eeuwen, talrijk en alom verbreid zijn. Tot zelfs in kringen waar men dit allerminst verwachten zou. Tot zelfs aan de universiteit van VALCKENAER en COBET. Nog voor enkele jaren toch zei een uitstekend leidsch geleerde, sprekende in zijne hoedanigheid van rector-magnificus, na zijne zeer rechtmatige blijdschap te hebben uitgedrukt over de oprichting van een leerstoel voor archaeologie en oude kunst, het volgende: „de tijden zijn voorbij toen men voor dergelijke zaken (nml. voor archaeologie en oude kunst) geen tijd of lust gevoelde, en alleen bekwaamheid of laat mij zeggen: een zekere virtuositeit in tekstcritiek voor de beoefenaars der humaniora het eerste en laatste achtte. Ging men op dezen platgetreden

weg voort, de doodsklok zou weldra luiden over een der gewichtigste studievakken." [1])

Wij echter, M. H., wenschen onder belangstellende kennisneming en onpartijdige beoordeeling van iederen philologischen en linguistischen arbeid en zonder ons het verwijt op den hals te halen van voor den vorm den inhoud te verwaarloozen of alleen grammatisch te bestudeeren wat bovenal verdient logisch verstaan en aesthetisch gewaardeerd te worden, nog maar steeds èn zelven dien ouden, „platgetreden" weg te blijven bewandelen èn talentvolle jongelingen op te wekken hetzelfde te doen, de voetstappen drukkende van die geniale literatoren onder onze landgenooten, die het kleine Nederland, niet minder dan op ander wetenschappelijk terrein een Hugo de Groot, een Christiaan Huygens, een Boerhaave en een Donders, wijd en zijd bekend en beroemd hebben gemaakt, en die *δαιμόνιοι ἄνδρες* naar de bescheidene mate der ons verleende krachten, licet magno intervallo, trachtende na te streven. Aan studie van handschriften, bepaaldelijk wat betreft het uitvorschen van de onderlinge verwantschap der verschillende codices, welke een zelfden tekst behelzen; aan exegese, aan critiek, lagere en „hoogere", niet het minst aan strenge critiek van de critiek onzer voorgangers zoowel als van ons zelven, blijft nog ontzaggelijk veel te doen over. Zeer te recht schreef nog onlangs de hoogleeraar E. Schwartz, de opvolger van wijlen onzen vriend Kaibel te Göttingen [2]): „auch im engeren Gebiet der zünftigen Philologie ist viel, wenn auch nicht alles zu thun. Es ist schmerzlich einzugestehen und muss doch gesagt werden dass nur für vereinzelte Ausnahmen wir Texte besitzen, die ein wissenschaftlich klares Bild davon geben, in welchem Zustand ein literarisches Werk vom Alterthum an uns gelangt ist. Jahr für Jahr ziehen die Scharen ins Ausland um Eindrücke und Anregungen zu

---

[1]) Vgl. Jaarboek der Rijks-Universiteit Leiden 1898—1899 p. 49.

[2]) Zie *Neue Jahrbücher für das klassische Alterthum,* 1901.

holen, und der in den Bibliotheken schlummerenden Schätze bleiben nur zu viele ungehoben. Und wie arg die echte und wahre Erklärung auch antiker Meisterwerke im Rückstande ist, trotz des Ozeans der Schulausgaben und Speziallexica, davon will ich lieber schweigen. Die Reben drängen sich im Weinberg, aber der Winzer sind zu wenig."

Naar de teekenen der tijden en de prognose der deskundigen te oordeelen is het luiden der doodsklok over onze dierbare classieke philologie nog alles behalve aanstaande en haar nog een lange, gezegende levensduur beschoren.

EDEL GROOT ACHTBARE HEEREN CURATOREN DEZER UNIVERSITEIT!

Hoogst aangenaam is het mij in betrekking te treden tot een College, dat, naar de algemeen gevestigde overtuiging, de gewichtige aan zijne zorg toevertrouwde belangen steeds zoo ijverig en onpartijdig mogelijk behartigt. Houdt U verzekerd van mijne oprechte erkentelijkheid dat Gij mij voor het bekleeden van den in de literarische faculteit vacant geworden griekschen leerstoel aan de Regeering van H. M. Onze geëerbiedigde Koningin hebt aanbevolen. Ik beloof U plechtig dat ik, zooveel in mij is, trachten zal mij van de zware plichten, welke mij worden opgelegd, naar behooren te kwijten.

HOOGGELEERDE HEEREN PROFESSOREN!

Hoewel uit den vreemde tot U komende is het er toch verre van af dat ik geheel als vreemdeling mijne plaats in Uwen achtbaren kring zou moeten gaan innemen. Mij immers valt het onschatbare voorrecht te beurt in Uw midden enkele beproefde oude vrienden aan te treffen; met niet weinigen Uwer heb ik bovendien reeds de eer gehad bij verschillende gelegenheden

met groot genoegen kennis te maken en waarin ik mij met U allen zonder onderscheid één weet, dat is in liefde voor het Vaderland en het dierbare stamhuis van Oranje, waarvoor mijn hart, hoeveel goeds ik ook in België heb mogen ondervinden, steeds warm is blijven kloppen.

Waar het mijn streven wezen zal pro virili parte mede te werken tot den bloei dezer Academie, beveel ik mij ten zeerste in U aller welwillendheid aan.

In het bijzonder natuurlijk in Uwe welwillendheid en vriendschap, geachte Ambtgenooten der literarische faculteit!

Van U, vriend GALLÉE, die in gulden, lang vervlogen tijden mijn mededocent aan het haarlemsche gymnasium waart, nu aan eene zelfde Hoogeschool op nieuw ambtgenoot te worden... beter kon het niet!

En, gelijk van zelve spreekt, ook met U, waarde HOUTSMA, mijn trouwen voormaligen overbuurman van de leidsche Hooigracht, hervat ik met vreugde den vroegeren gezelligen omgang.

Welk een voldoening zou het mij geweest zijn bij deze plechtigheid ook tot U van deze plaats woorden van waardeering te hebben mogen richten, mijn oprecht betreurde, onlangs ontslapen vriend VAN DER VLIET! man van zoo uitnemende kennis en naastenliefde, sieraad uwer Faculteit, Gij die tot onze innige droefheid — naar wij menschen in onze kortzichtige wijsheid allicht geneigd zouden zijn te wanen, veel te vroeg — uit uw zegenrijken werkkring hier beneden zijt opgeroepen. Hoe gaarne had ik, op mijne wijze, tot de vorming van nog menigen degelijken classieken literator en docent eendrachtig met U samengewerkt! De vriendelijke verstandhouding, welke sinds onzen leidschen academietijd onafgebroken tusschen ons geheerscht had, strekte mij tot waarborg dat wij nu ook als collega's in den engsten zin des woords elkander steeds goed zouden hebben weten te verstaan. Het heeft niet zoo mogen zijn. Het voegt ons voor 's Heeren ondoorgrondelijke raadsbesluiten eerbiedig het hoofd te buigen.

Waarde Vriend VAN HERWERDEN! Niet licht zou ik voor de eervolle, maar zeer zware taak van Uw opvolger te worden mijn aangenamen werkkring in het buitenland hebben opgegeven, indien Gij zelf dat niet in de eerste plaats gewenscht hadt. U als criticus en academisch leermeester te evenaren, wie onzer zou het vermogen? doch het zal mijn ernstig streven wezen het in mij gestelde vertrouwen niet te beschamen. Blijf mij vereeren met Uwe trouwe vriendschap; laat mij bij voorkomende moeilijkheden steeds op Uw raad en voorlichting mogen rekenen; onthoud mij, die sinds veertig jaren mij beroem Uw leerling te zijn, niet de gelegenheid nog voortdurend van U te blijven leeren; spare U God in goede gezondheid nog eene reeks van jaren: voor de wetenschap, die Gij uw geheele leven met onverflauwde toewijding gediend hebt; voor deze doorluchtige Hoogeschool, tot welker roem Gij zooveel hebt bijgedragen; voor ons allen, ouderen en jongeren hier, die U zoozeer waardeeren en liefhebben!

WELEDELE HEEREN STUDENTEN,

Slechts met betrekkelijk weinigen van U zal mijn nieuwe werkkring mij in dagelijksche aanraking brengen, maar indien de omstandigheden er toe leiden, zult Gij mij steeds ten volle bereid vinden ook Uwe meer algemeene belangen ijverig voor te staan. Hoewel ik nooit geruimen tijd binnen deze veste vertoefd heb en dus niet zeggen kan Utrecht en de utrechtsche studentenwereld goed te kennen, toch herinner ik mij met genoegen twee feiten uit de geschiedenis van die studentenwereld, welke op mij als hellenist een hoogst gunstigen indruk hebben gemaakt. Het eerste is de voortreffelijke, algemeen bewonderde voorstelling van SOPHOCLES' Koning Oedipus door leden van Uw corps in 1891; het tweede een adres aan de Hooge Regeering gericht, waarin verzocht werd het onderwijs

in grieksche taal en letterkunde op de gymnasia noch af te schaffen noch facultatief te stellen. Bij het steeds sterker veldwinnen van allerlei platte, utilitaire, materialistische levensopvattingen mogen dergelijke teekenen van liefde en geestdrift voor het ideale bij de spes patriae m. i. als een hoopvol, een niet genoeg te waardeeren verschijnsel worden beschouwd.

Mijne Heeren Studenten in de Classieke Letteren,

Bij te dragen tot Uwe ontwikkeling en U op het pad der wetenschap voor te gaan, zoo mogelijk Uw karakter te helpen vormen, is de taak, waartoe ik mij in de eerste plaats geroepen weet. Aan niet te weinig tijd voor eigen onderzoek en nadenken in de kalmte van het studeervertrek is mij altijd oneindig veel gelegen geweest, maar toch zal U te dienen, voor U een goed leermeester en vriend te zijn, mijn hoogste eerzucht wezen.

Ik heb gezegd.
